

ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

EDUCATIONAL MIGRATION IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS

Паршина О.А.

доктор економічних наук, професор,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Чумак Т.В.

старший викладач кафедри
економіки та моделювання бізнес-процесів,
Університет імені Альфреда Нобеля

Ярмоленко Л.І.

старший викладач кафедри економічної інформатики,
Національна металургійна академія України

Parshyna Olena

Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Chumak Tatiana

Senior lecturer of Economics and Business Processes Modelling,
Alfred Nobel University

Yarmolenko Ludmyla

Senior Lecturer of Economic Informatics Department,
National Metallurgical Academy of Ukraine

Дослідження процесів міграції в сучасних умовах глобалізації світової економіки та підвищення попиту на спеціалістів високої кваліфікації набувають особливої актуальності. Проведено аналіз сучасного стану освітньої міграції в Україні, визначено тенденції розвитку цих процесів. Здійснено аналіз чинників, які сприяють зростанню освітньої міграції. Проаналізовано динаміку кількості українських студентів за кордоном за навчальними роками протягом 2013–2018 рр. Проведено аналіз факторів, що впливають на прийняття рішення щодо навчання за кордоном, та причин вибору університету для навчання. Визначено темпи зростання кількості студентів за кордоном за навчальними роками, встановлено тенденції освітньої міграції в Україні. Запропоновано вжиття заходів, спрямованих на збільшення позитивного впливу процесів освітньої міграції.

Ключові слова: освітня міграція, аналіз динаміки, фактори впливу, тенденції розвитку, заходи з регулювання.

Исследование процессов миграции в современных условиях глобализации мировой экономики и повышения спроса на специалистов высокой квалификации приобретают особую актуальность. Проведен анализ современного состояния учебной миграции в Украине, определены тенденции развития этих процессов. Осуществлен анализ факторов, способствующих росту учебной миграции. Проанализирована динамика количества украинских студентов за рубежом по учебным годам в течение 2013–2018 гг. Проведен анализ факторов, влияющих на принятие решения по обучению за рубежом, и причин выбора университета для обучения. Определены темпы роста количества студентов за рубежом по учебным годам, установлены тенденции учебной миграции в Украине. Предложено принятие мер, направленных на увеличение положительного влияния процессов образовательной миграции.

Ключевые слова: учебная миграция, анализ динамики, факторы влияния, тенденции развития, меры по регулированию.

The study of migration processes in the current conditions of the world economy globalization and increasing demand for highly skilled specialists are of particular relevance. In recent years, along with labour migration, a different type of migration, which is associated with educational activity, becomes a significant pace. The educational migration processes are supported by numerous exchange programs that provide grants for education and research to students and academics from various fields of knowledge. The current state of educational migration in Ukraine has been analyzed in the article and the trends in the development of these processes have been determined. Migration of the population is considered as a complex socio and economic process, which is associated with a change in the structure of the country's economy. The analysis of factors contributing to the growth of educational migration is given. The formation of the world market for educational services, which offers young people new opportunities, access to the latest technologies, world culture and international labour markets has been described. The main factors influencing the choice of educational institution and country for study are the language; the quality of education, the cost of education, the immigration policy; the flexibility of educational programs offered in the market of educational services; historical, geographical, cultural and trade relationships between countries; professional prospects of graduates in the labour market; academic prestige of educational institutions for studying, etc. The dynamic of the number of Ukrainian students abroad for academic years during 2013–2018 has been analyzed. During the five academic years from 2013–2014 until 2017–2018 there was a significant increase in students. The analysis of the factors influencing the decision on studying abroad and the reasons for the choice of university for studying is given. The growth rate of students abroad in the educational years and the tendencies of educational migration in Ukraine have been determined. The measures aimed at increasing the positive influence of educational migration processes have been suggested.

Key words: educational migration, dynamics analysis, impact factors, development trends, regulatory measures.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації світової економіки та розвитку інформаційного суспільства підвищується попит на спеціалістів високої кваліфікації, спостерігається зростання темпів міграційних процесів. За останні роки разом з трудовою міграцією значних темпів набуває інший тип міграції, пов'язаний з освітньою діяльністю. Процесам освітньої міграції сприяють численні програми з обміну, найвідомішою з яких є програма Фулбрайта, що надає гранти на навчання та дослідницьку діяльність для студентів, вчених, викладачів та професійних фахівців з різних галузей знань.

Міграція вчених та висококваліфікованих фахівців має як позитивний, так і негативний вплив на стан глобальної економіки, при цьому в країнах міграції підвищується рівень економічного зростання, водночас у країнах еміграції спостерігається зниження рівня конкурентоспроможності.

Сучасний ринок міжнародної освіти стає важливим джерелом доходу для вищих навчальних закладів країн міграції за рахунок отримання основної частини доходів від іноземних студентів. Як наслідок, вища освіта починає займати значну частину в економіці країн, які пропонують освітні послуги. Країни з розвинутою економікою, зокрема, країни – члени ОЕСР (Австралія, Великобританія, Німеччина, США, Франція) взагалі використовують потенціал національної освіти для зміцнення загального іміджу держави шляхом підтримки й просування національних систем освіти за кордоном.

Враховуючи умови сучасної глобалізації світової економіки, які характеризуються зростанням міграційних процесів та наявністю впливу цих процесів на стан соціально-економічного розвитку країни, вважаємо, що питання вивчення про-

цесів освітньої міграції є актуальними та потребують особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість сучасних учених присвятили свої праці дослідженню процесів освітньої міграції. Вчені приділяють увагу понятійному апарату [1], визначають мету освітньої міграції [2], розглядають проблему міграції висококваліфікованих спеціалістів та вчених щодо забезпечення інноваційного розвитку країни [3, с. 60–62], досліджують зазначену проблему в соціально-психологічному [2] та фінансово-економічному аспектах [4, с. 154–166].

Зокрема, О.А. Малиновська аналізує міжнародну освітню міграцію щодо переміщення іноземних студентів [1, с. 27]. Г.В. Смалійчук проводить дослідження питання освітньої міграції в контексті транснаціонального обміну знаннями на основі досвіду зарубіжних країн [5, с. 64–70]. О.В. Біляковська констатує, що метою освітньої міграції є здобуття освіти, виділяючи характерні риси освітньої міграції, якими є короткостроковість, більш-менш чітко окреслені часові рамки, належність до певної вікової групи та добровільність переміщення [2, с. 231]. Ю.П. Дусь під час дослідження підкреслює особливість процесів сучасної глобалізації, яка характеризується зростанням міграційних потоків трудових ресурсів, а особливу увагу приділяє розгляду питання переміщення висококваліфікованих спеціалістів, вчених, потоки яких забезпечують інноваційний розвиток країни [3, с. 60–62].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження сучасних учених проблеми міграційних процесів, нерозглянутими є питання проведення системного аналізу процесів освітньої міграції з визначенням наслідків цих процесів для економіки України.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в проведенні аналізу сучасного стану освітньої міграції в Україні з визначенням тенденцій розвитку цих процесів в умовах трансформації національної економіки як основи формування стратегічних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автори роботи [6, с. 3] підкреслюють, що міграція населення є процесом переселення (переміщення) людей, які перетинають кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий термін. Вважаємо, що міграцію населення доцільно розглядати як складний соціально-економічний процес, пов'язаний зі зміною структури економіки внаслідок системних трансформацій, зростання соціальної та трудової мобільності населення, перерозподілу трудових ресурсів і розміщення продуктивних сил.

Разом з трудовою міграцією, яка має суттєвий вплив на економіку будь-якої країни [4, с. 154–166; 7], особливим видом міграції, відмінними рисами якої є добровільність, короткостроковість, чіткий часовий проміжок перебування в країні, приналежність до певної вікової групи, прибуття задля здобуття освіти за кордоном, є освітня міграція.

В сучасних умовах світової глобалізації існує багато чинників, які сприяють зростанню освітньої міграції. Нині досить велика кількість молодих людей приймає рішення щодо навчання за кордоном. Сьогодні можна стверджувати, що вже сформувався світовий ринок освітніх послуг, який відкриває молодим людям нові можливості, доступ до новітніх технологій, якісної освіти, міжнародних ринків праці, світової культури тощо.

Найбільший обсяг освітніх послуг пропонують вищі навчальні заклади, внаслідок чого формуються значні потоки освітньої міграції. Іноземні студенти вважаються особливою групою тимчасових мігрантів, які отримують за кордоном вищу, переддипломну, середню та іншу освіту. Значна кількість держав намагається притягнути іноземних студентів до своїх університетів, рекламуючи власні освітні програми та створюючи умови для навчання молоді [8].

Щодо порівняння університетів нашої країни із закордонними слід зазначити, що це є складним питанням, тому що, по-перше, українські навчальні заклади практично відсутні у світових рейтингах; по-друге, випускники університетів нашої країни, вирішуючи питання працевлаштування за кордоном, мають здавати іспити, щоби підтвердити свою освіту. Загалом із дипломом університетів нашої країни можна будувати кар'єру практично тільки в Україні. Водночас у нашій країні вважають, що освіта – це наявність відповідного документа. Однак, зрештою, маємо енергійних та освічених молодих людей, які не знають, що їм робити після навчання.

Зовсім іншою є ситуація із закордонною освітою. Головна особливість полягає в тому, що навчання у закордонних університетах, зокрема в університетах Канади, Європи та США, спрямовано на підготовку освічених фахівців, які мають креативні здібності та вміють вирішувати практичні проблемні завдання, які мають не тільки знання, але й досвід у відповідній сфері діяльності, а також спроможні приймати рішення й нести відповідальність за них рішення. Саме таких фахівців запрошують на посади керівників або консультантів. Фахівці з таким рівнем освіти вміють шукати своє місце у житті та будувати кар'єру, що забезпечується відповідною моделлю розвитку університетів в умовах трансформаційної економіки [9, с. 259–261].

Отже, українські абітурієнти все частіше вибирають закордонні вищі навчальні заклади, а не навчання на батьківщині. Екс-керівник Українського центру оцінювання якості освіти Леонід Лікарчук зазначає, що з кожним роком кількість українських абітурієнтів, які вибирають навчання за кордоном, зокрема у Польщі, зростає. Як показують дослідження, за умов прийняття рішення щодо міграції в пошуках роботи за кордоном після закінчення ВНЗ в Україні ще залишаються шанси повернутися на батьківщину, якщо ситуація в країні почне змінюватися на краще, але в разі здобуття вищої освіти за кордоном українці на 99% соціалізуються в Європі, зокрема Польщі, Чехії, Німеччини, та вже не мають наміру щодо повернення додому.

Нині отримати вищу освіту в Україні для значної групи абітурієнтів стає проблемою, особливо в умовах постійного зменшення кількості бюджетних місць, а також з того часу, як ввели ЗНО. Зокрема, у 2016 р. Кабінет Міністрів України скоротив державне замовлення до 256,3 тис., у 2017 р. – до 213 тис., у 2018 р. – до 191,1 тис. бюджетних місць. Скорочення держзамовлення цілком зрозуміло в умовах стагнації української економіки, коли масово закриваються підприємства, відбувається ліквідація цілих галузей економіки та бюджетотворюючих виробництв, а державний бюджет підтримується виключно за рахунок співпраці з МВФ.

Водночас слід відзначити наявність проблеми великої кількості вищих навчальних закладів на душу населення, за якої їх фінансування перетворюється на складну проблему для держави. Так, у рік старту незалежності в Україні налічувалися 149 вузів, а у 2015 р. їх кількість зросла до 664. Для порівняння зазначимо, що в Італії налічуються 95 університетів, у Франції – 167, в Англії – 139 [10]. Водночас університети Німеччини, Чехії, Італії та Великобританії пропонують значний перелік програм безкоштовного навчання для іноземних студентів, а українські абітурієнти вже успішно користуються такими пропозиціями.

Зазначена проблема потребує негайного дослідження, однак офіційна статистика не

надає достовірної інформації про освітню міграцію української молоді. Систематизована інформація щодо цього питання взагалі відсутня, як й аналітичні дослідження з цієї проблематики. Інформацію про студентів, які виїхали за кордон на навчання, можна отримати, як правило, за результатами грантових досліджень громадських організацій або в міграційних службах тих країн, куди виїхали молоді українці [11].

За результатами аналізу статистичної інформації [10–12] слід зазначити, що кількість молодих людей, які віддали перевагу навчанню за кордоном, з кожним роком суттєво збільшується (рис. 1).

За даними аналітичного центру “CEDOS”, що спеціалізується на дослідженнях в галузі освіти, міграції та соціального розвитку, у 2016–2017 н. р. було 77 424 особи з українським громадянством, які навчалися за кордоном. За статистичною інформацією можна зазначити, що в українських навчальних закладах усіх форм власності на денних програмах тоді навчалось приблизно 900 тис. студентів, отже, за кордоном задля навчання перебувало близько 8% загальної кількості студентів денної форми. У 2017–2018 н. р. спостерігається збільшення кількості студентів, що навчаються за кордоном, зокрема їх кількість сягає вже щонайменше 83 тис. осіб. Найчастіше приймають рішення щодо вибору університетів Польщі, Німеччини, Канади, Чехії, Італії, США, Іспанії, Австрії та Словаччини. Загалом у цих країнах на навчання перебуває понад 90% українців, які навчаються у закордонних університетах.

Протягом п'яти навчальних років з 2013–2014 н. р. до 2017–2018 н. р. відбулося значне збільшення студентів. Лідером за зростанням є Словаччина, де кількість українських студентів збільшилась у 10,5 разів.

посідає Польща, де кількість українських студентів збільшилась у 2,5 рази, але за загальною кількістю студентів Польща займає стійку домінуючу позицію протягом усього періоду дослідження. На 74% зросла кількість українських студентів у Чехії, на 44% – в Австрії та Італії, на 32% – у США, на 8% – у Німеччині.

Наявність таких міграційних процесів є проблемною ситуацією для України з урахуванням того факту, що більшість молодих українців може не повернутися до України й не буде у майбутньому працювати на економіку нашої країни. Наявність таких негативних наслідків процесів освітньої міграції дає можливість констатувати реальну можливість суттєвої втрати інтелекту.

Проблема додатково ускладнюється тим, що держава не створює привабливих робочих місць і навіть не має сьогодні такої стратегії. Водночас інші фахівці мають спробу знайти позитивні сторони освітньої міграції. Зокрема, директор аналітичного центру “CEDOS” Єгор Стадний пропонує розглядати явище освітньої міграції як вікно можливостей за умов, якщо українець отримав гарну освіту за кордоном, то мають бути створені умови вигідного використання інтелектуального капіталу в Україні. З одного боку, справді є позитив в тому, що українські абітурієнти вибирають навчання у закордонних університетах Європи або США, де можна швидше зрозуміти сутність демократичних цінностей, а також визначитися з тим, чи є вибрана професія саме тим, що абітурієнти хотіли отримати. З іншого боку, як зазначає директор аналітичного центру “CEDOS”, це все чудово, якщо би вся молодь поверталася в Україну, де б на них чекала робота [12].

Після отримання освіти у закордонному університеті у молодій людині виникає питання вибору, і цей вибір відбувається завжди не на

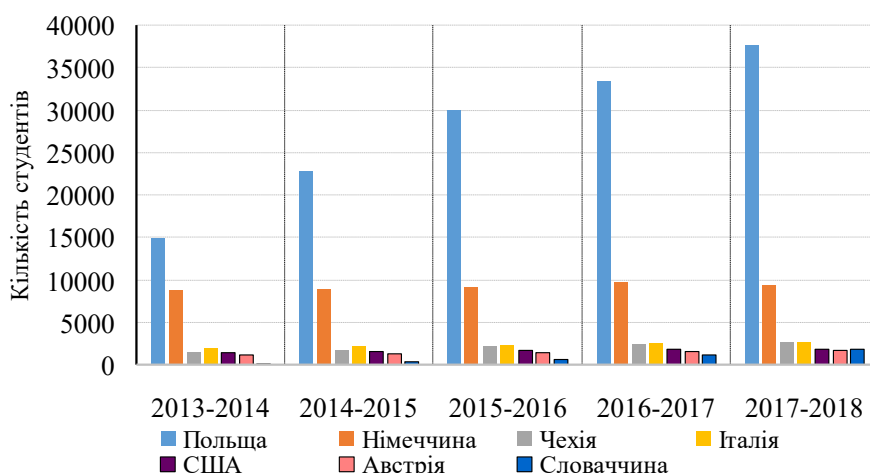

Рис. 1. Кількість українських студентів за кордоном за навчальними роками

користь України. Проте наші найближчі західні сусіди створюють привабливі умови для українців завдяки відповідного відтоку їх молоді до більш розвинених європейських країн. Деякі країни, зокрема Канада й Німеччина, прихильно ставляться до бажання іноземних студентів, які вивчають затребувані спеціальності на національному ринку праці, пропонують їм проходження практики після закінчення навчання, а після отримання практичного досвіду надають пропозиції щодо тривалого працевлаштування.

Щодо вартості навчання в закордонних ВНЗ без урахування витрат на проживання зазначимо, що вартість є цілком порівнянною з вартістю навчання провідних українських ВНЗ (табл. 1). Деякі українські ВНЗ можуть запропонувати цікаві бакалаврські програми, проте в університетах Європи є більший вибір програм магістратури, які відповідають реальним потребам сучасного ринку праці.

Отже, в Україні має бути розроблена стратегія регулювання виїзду на навчання до закордонних університетів, доцільним є формування відповідних документів про повернення на батьківщину після отримання освіти, відповідно, мають бути створені привабливі робочі місця.

Згідно з даними опитування студентів, що було проведено в рамках дослідницького проекту задля вивчення мотивації українських студентів вчитися за кордоном [13], визначимо основні фактори впливу на прийняття рішення щодо навчання за кордоном задля кількісного оцінювання вагомості кожного з цих факторів (рис. 2) та проведення подальших аналітичних досліджень. Визначено такі фактори:

1) бажання отримати диплом європейського університету для працевлаштування в країнах ЄС;

2) бажання отримати кращі знання для працевлаштування в країнах ЄС;

3) незадоволеність умовами життя в Україні;

4) отримання нового культурного досвіду;

5) бажання навчатися в університеті з кращим станом матеріально-технічного забезпечення;

6) бажання підвищити рівень іноземної мови;

7) простіші умови вступу до вищого навчального закладу, ніж в Україні;

8) бажання отримати кращі знання для працевлаштування в Україні;

9) бажання отримати диплом європейського університету для працевлаштування в Україні;

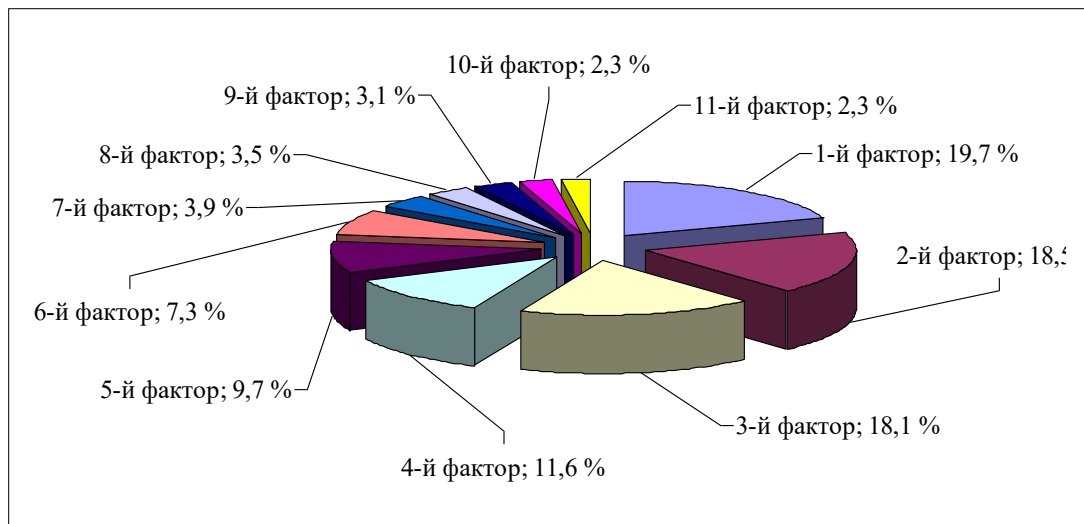

Рис. 2. Вагомість факторів, які впливають на прийняття рішення щодо навчання за кордоном

Таблиця 1

Вартість навчання у ВНЗ ЄС

Країна	Вартість навчання	
	в державних ВНЗ	в приватних ВНЗ
Німеччина	Безкоштовно	15–16 тис. євро/рік
Франція	Безкоштовно	15–16 тис. євро/рік
Бельгія	1,5 тис. євро/рік	13–26 тис. євро/рік
Австрія	1,5 тис. євро/рік	13–26 тис. євро/рік
Польща	10–12 тис. євро/рік	6–8 тис. євро/рік
Чехія	Безкоштовно	10–12 тис. євро/рік

10) збройний конфлікт на території України;
11) інші причини, зокрема бажання навчатися за спеціальністю чи програмою, якої немає в Україні, бажання жити ближче до батьківщини, незадовільна якість освіти в Україні, відсутність можливості отримати вищу освіту рідною мовою в Україні.

За результатами кількісного оцінювання ваги кожного з цих факторів слід зазначити, що домінуючими є бажання отримати знання та диплом європейського університету для працевлаштування в країнах ЄС. Суттєвий вплив мають незадоволеність умовами життя в Україні та бажання навчатися в університетах з кращим станом матеріально-технічного забезпечення. Практично кожний десятий абітурієнт має бажання підвищити рівень іноземної мови, а кожний сьомий підкреслює наявність простіших умов вступу до закордонного навчального закладу, ніж в Україні.

Основними факторами, що впливають на вибір навчального закладу й країни навчання, вважаються мова, якою здійснюється навчання; якість освіти, вартість навчання, а також імміграційна політика приймаючих країн; гнучкість освітніх програм, пропонуєваних на ринку освітніх послуг; історичні, географічні, культурні та торговельні зв'язки між країнами; професійні перспективи випускників на ринку праці; академічний престиж освітніх установ вибраних для навчання країн. Щодо кількісних досліджень, то слід зазначити, що у виборі конкретного закордонного університету велике значення мають престижність університету (вага сягає рівня 20%) та наявність певної спеціальності або навчальної програми (19%) (рис. 3).

Удвічі нижчу вагомість (на рівні 11% та 10%) мають поради друзів або родичів, зручне сполучення міста та високі шанси на працевлашту-

вання. Практично такий рівень вагомості (9,1%) має інформативність рекламної компанії університету.

Щодо питання якісної освіти за кордоном Україна не має активної позиції. По-перше, якщо проаналізувати ситуацію з іноземними студентами в Україні, то слід зазначити наявність звернень послів цих країн до Міністерства освіти з проханням жорсткіше ставитися до їх абітурієнтів на етапі відбору задля отримання більш позитивного результату під час навчання. Проте Україна не проводить такої політики з урядами тих країн, куди йдуть навчатися наші громадяни.

По-друге, щодо виїзду за кордон наших абітурієнтів, які мають високий рівень середньої освіти за результатами ЗНО, слід зазначити таке. Кількість таких абітурієнтів незначна, зокрема лише 4% умовних відмінників не подали документи до вищих навчальних закладів в Україні. Можливо, ці абітурієнти вступили до закордонних університетів, але 96% відмінників, згідно зі статистичними даними, вступають до університетів нашої країни.

По-третє, внаслідок міграції відбувається втрата інтелектуального капіталу, що є проблемою для України. Українці, які отримали освіту за кордоном, завжди будуть підтримувати зв'язок з Україною, а частина громадян може повернутись на батьківщину. За умов отримання справді якісної освіти за кордоном дипломовані фахівці можуть швидше знайти застосування своїм знанням в Україні, оскільки на Заході більш високий рівень конкуренції.

Аналіз міграційних процесів дає змогу зазначити, що треба звертати увагу як на кожного українця, який планує повернутися після отримання диплому, так і на тих, хто ще не визначився з працевлаштуванням. Згідно зі статистичною інформацією таких майже чверть, отже,

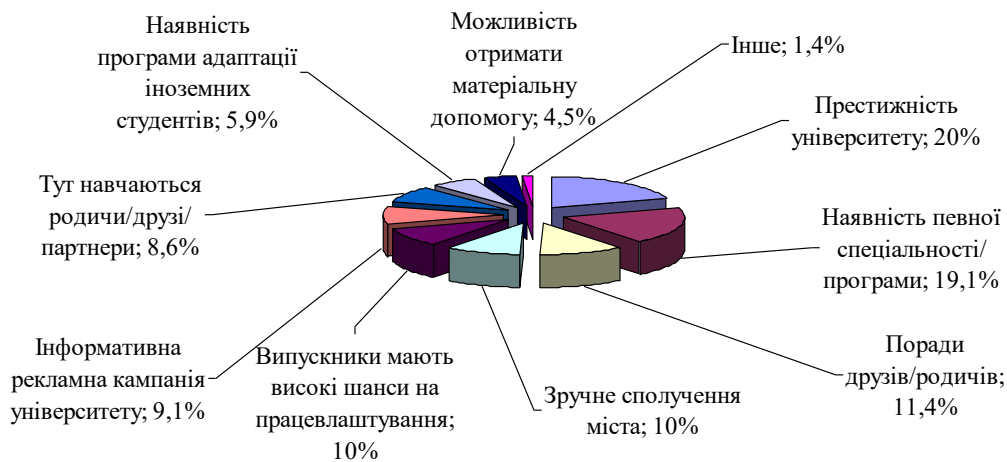
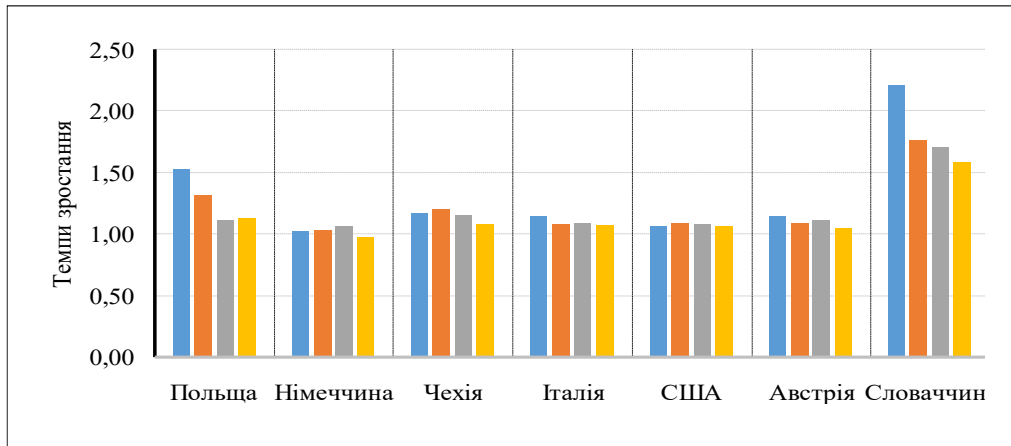

Рис. 3. Причини вибору університету для навчання

Рис. 4. Темпи зростання кількості студентів за кордоном за навчальними роками

з ними треба працювати, показати їм перспективу в Україні, створювати умови ефективного використання їх інноваційних знань та потенціалу на батьківщині.

Під час проведення досліджень задля здійснення аналізу виявлення тенденцій навчання студентів за кордоном нами були відібрані декілька методів прогнозування. За результатами досліджень розраховані та наведені на та рис. 4 темпи зростання кількості студентів за кордоном за 2014–2018 рр.

З рис. 4 бачимо, що темпи виїзду за кордон втрачають рівень інтенсивності з часом, зокрема кількість громадян, які навчаються в Польщі та Словаччині, з роками стає меншою, а надалі за результатами кількісних розрахунків встановлено динаміку зменшення їх кількості.

На основі проведених досліджень вважаємо за доцільне сформулювати заходи політики, спрямованої на використання позитивних аспектів міграційних процесів. По-перше, заходи державної політики мають бути спрямовані на максимальне ефективне використання здобутого інтелектуального капіталу. Особливо це стосується тих студентів, які приймають

рішення щодо навчання у закордонних університетах задля здобуття там знань та компетенцій, доступ до яких є обмеженим у нашій країні. По-друге, для молодих спеціалістів, у яких досвід міграції був не зовсім успішним, заходи державної політики мають бути спрямовані на створення якісних робочих місць в Україні. Взагалі доцільно підвищити рівень інформування студентів щодо особливостей працевлаштування за кордоном.

Висновки. Проведений аналіз освітньої міграції в Україні дав нам змогу виділити основні мотиви міграції, провести аналіз сучасного стану міграційних процесів в Україні, визначити динаміку цих процесів та запропонувати заходи політики, спрямованої на використання позитивних аспектів міграційних процесів.

Проведені дослідження дають змогу зазначити, що сучасна концепція міжнародної освіти як бізнесу може створити умови підвищення ефективності освітньої діяльності за рахунок формування економічного стимулу університетам нашої країни, які мають пропонувати конкурентоспроможні освітньо-професійні програми для студентської молоді.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Малиновська О.А. Урізноманітнення складу населення України під впливом міжнародної міграції: виклик та шляхи реагування : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2012. 53 с.
2. Біляковська О.В. Освітня міграція українців до Польщі: соціопсихологічний аспект. *Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України* : збірник матеріалів науково-практичної конференції, м. Київ, 27 вересня 2011 р. Київ : НІСД, 2011. С. 231–237.
3. Дусь Ю.П., Разумов В.И. Учет роли фактора миграции в прогнозе инновационного развития России. *Инновационная экономика*. 2005. № 8 (85). С. 60–62.
4. Паршина О.А., Чумак Т.В., Ярмоленко Л.І. Фінансовий вплив міжнародної трудової міграції на економічний розвиток національної економіки. *Structural Transformations and problems of information economy formation* : collective monograph. New York, USA : Yunona Publishing, 2018. P. 154–166.
5. Смалійчук Г.В. Освітня міграція в умовах трансформації ринку праці: значення та особливості регулювання. *Економіка*. 2014. Вип. 26. С. 64–70.
6. Афонин М.В., Руденко Л.Д. Миграционные процессы в современном городе : учебное пособие. Ярославль : ЯрГУ, 2013. 108 с.

7. Паршина О.А., Чумак Т.В., Ярмоленко Л.І. *Статистичний аналіз процесів трудової міграції в Україні. Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2018. Вип. 35. URL: <http://ves.pstu.edu/article/view/140574> (дата звернення: 15.04.2019).

8. Трофимов Е.А. Трофимова Т.И. Особенности учебной миграции в условиях глобализации. *Тенденции и проблемы в экономике России: теоретические и практические аспекты* : материалы Всероссийской научно-практической конференции, 23 марта 2017 г. / под ред. С.А. Курганского. Иркутск : изд-во БГУ, 2017. 293 с.

9. Паршина О.А., Паршин Ю.І. Моделі розвитку університетів в умовах трансформаційної економіки. *Супільна місія класичного університету в сучасному світі* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої до 100-річчя ДНУ імені Олеса Гончара / ред. кол.: М.В. Поляков та ін. Дніпро : ДНУ, 2018. С. 259–261.

10. Украина.ру : офіційний сайт. URL: <https://ukraina.ru> (дата звернення: 25.03.2019).

11. Аналітичний центр "CEDOS" : офіційний сайт. URL: cedos.org.ua (дата звернення: 31.03.2019).

12. 24 канал : офіційний сайт. URL: <https://24tv.ua> (дата звернення: 31.03.2019).

13. Міграція українських студентів до Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини: перспективи людського капіталу. 2018. № 1055. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-planu-studentiv> (дата звернення: 25.03.2019).